

законодавства до положень міжнародних актів згідно з зобов'язаннями, які взяла на себе Україна відповідно до зазначених міжнародних документів. Він найбільш повно відбиває юридичну сутність як власне самого процесу розвитку правової системи України в умовах становлення Європейського правового простору з точки зору вузького розуміння правової системи.

Уявляється, що процес приведення норм земельного законодавства України не повинен бути «сліпим». Це може призвести до повного знищення особливостей використання землі в Україні, до пограння принципів цільового, раціонального, ефективного землекористування. Слід пам'ятати, що земля в Україні – це визнане законом національне багатство.

Органам державної влади, а саме тим, які безпосередньо впроваджуватимуть зближення правової системи України до правової системи Євросоюзу, зокрема Верховній Раді України, слід більш виважено підходити до розуміння термінів, до реалізації інтеграційних процесів. Саме прийняття позитивного досвіду європейського права, виявлення недопустимих для вітчизняного земельного права норм, збереження особливостей та правильне тлумачення і застосування термінів, таких як, наприклад, адаптація, повинне стати гідними передумовами подальшого розвитку земельного права України.

*Заржицький Олександр Станіславович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права,
Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»*

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Екологічна безпека – комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі та в окремих її регіонах на рівні до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство.

Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники.

Сьогодні екологічна безпека становить одну з фундаментальних складових національної безпеки України.

Дослідження екологічної безпеки у складі національної безпеки держави мають певну історію та істотні здобутки. Початок досліджень припадає на середину 90-х років минулого століття, коли усвідомлення незалежності держави потребувало методологічного і методичного забезпечення формування політики національної безпеки, вивчення засад національної безпеки як системного багатокомпонентного явища й однієї з фундаментальних основ державотворення. Тому розгляд екологічної безпеки в сучасних реаліях формування національної стратегії і врівноваженої політики вбачається актуальним науковим завданням, на розв'язання якого і спрямована пропонована стаття.

Особливе значення дослідження екологічної безпеки в системі національної безпеки пов'язано з аналізом, попередженням та прогнозуванням надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що характеризуються постійним збільшенням матеріальних збитків і соціальних втрат. Означені проблеми ґрунтовно розглядали А. Б. Качинський, І.М. Ляшенко, Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко, В.О. Владимиров, В. І. Измалков, Б. М. Порфир'єв та ін. фахівці. Адже наприкінці ХХ століття людство втрачало в результаті аварій і катастроф 5-10% сукупного валового продукту, тоді як його щорічний приріст становив лише 2-3%.

Нині змінюється характер надзвичайних ситуацій, небезпеки і загрози стають тісніш взаємопов'язаними, дослідження їх дедалі більше переходить у міждисциплінарну площину.

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України» (№ 964-IV від 19 червня 2003 р.) національна безпека України забезпечується

шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо (ст. 5).

Конкретні засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасних заходів, адекватних характеру і масштабу загроз цим інтересам, і мають ґрунтуватися на правових засадах.

Подолання екологічних загроз є складовою економічної політики держави та основним завданням політики екологічної. Субординація політик не має методологічно усталеної парадигми. І це вимагає певного екскурсу до методологічних проблем та засад визначення ролі і місця екологічної безпеки в системі національної безпеки у контексті забезпечення безпеки економічної. Так, перш за все, не можна не погодитись з Б. Губським [1] відносно того, що у стратегічному (глобальному) сенсі економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Водночас держава практичним господарським управлінням переважно вирішує лише локальні завдання і досягає локальних цілей, що становлять повсякденну актуальність, і орієнтує на це всі вектори державної політики.

Екологічна безпека має уможливлюватися саме через реалізацію стратегічних цілей (бо результативність екологічної політики визначається з часом) та потребує постійного державного піклування, передусім на інституційному рівні. Так, для здійснення екологічної політики на державному рівні потрібно достатньо усвідомлювати не лише екологічні проблеми, а й економічну можливість їхнього розв'язання.

Визначати цю економічну спроможність можна лише у контексті певних екологічних загроз та системи фінансування як окремих екологічних заходів, так і структури формування державного бюджету і ВВП країни загалом. Одним з показників, які використовуються міжнародною статистикою, є співвідношення активності держави у царині екологічної політики з певними

значеннями розміру ВВП на душу населення на рік. Так, Японія розпочала активне впровадження екологічної політики при досягненні ВВП на душу населення на рівні 1600 дол. США, а Тайвань — 5500 дол. [2], однак це не може слугувати дороговказом для України, бо рівень екологічних загроз і загострення екологічних проблем не допускають затримки у їх вирішенні, а свідомість українського суспільства вже цілком підготовлена до активізації екологічної політики. Це підтверджують дослідження, зокрема, О. Г. Стегнія, В. О. Крисаченка, М. І. Хилька, О. М. Яницького та ін [3].

Основою для визнання спроможності до реалізації тієї чи іншої моделі екологічної політики є національний екологічний інтерес або, за А. Качинським і Г. Хміль, «національний інтерес у сфері екологічної безпеки» [4]. Національний інтерес як такий має підпорядковану ієрархічну структуру. По суті, коректніше говорити про національні інтереси, які в сукупності визначають політику держави на всіх рівнях, і про національні інтереси, які визначають екологічну політику зокрема. Національні інтереси держави, за класифікацією Н. Нижник, Г. Ситника та В. Білоуса, розподіляються за різними ознаками на такі:

- за ступенем важливості для суспільства — життєво важливі, важливі та ін.;
- за ступенем стійкості — короткострокові, середньострокові та довгострокові.

Розглянемо у такій систематизації національний екологічний інтерес України. Він має постійний характер з певними особливостями на внутрішніх і зовнішніх векторах прояву. Термін його актуалізації не обмежений, бо має територіальну, а не політичну прив'язку. До того ж, як відомо, є ряд глобальних (або регіональних) екологічних проблем, розв'язання яких потребує спільних дій та екологічних зобов'язань багатьох країн, в тому числі й України.

За ступенем стійкості це інтерес довгостроковий, адже актуальність його не зменшиться попри всі намагання підвищити ефективність екологічної політики. Бо, по-перше, потреби суспільства у безпечному довкіллі

зростатимуть, а по-друге, кожна «перемога» над рівнем забруднення чи нераціональним використанням природно-ресурсного потенціалу забезпечується зростанням екологічних витрат, а ресурс завжди буде обмеженим.

За функціональними сферами екологічний інтерес відповідає політичним, економічним, соціальним і навіть воєнним сферам прояву. Останнє, до речі, пов'язано з утилізацією застарілого озброєння, використанням екологічно небезпечних речовин і технологій в оборонних цілях тощо.

Таким чином, національний екологічний інтерес є фундаментальною цінністю суспільства, і піднесення його значення сприятиме поступальному розвитку держави. Реалізація національного екологічного інтересу спирається на поєднання інтересів регіону, міста, об'єкта з інтересами держави та виконанням державою конституційних зобов'язань і міжнародних угод. Національний екологічний інтерес забезпечується державними інституціями і державною політикою органічної єдності гуманітарного, технологічного, соціально-економічного розвитку, політичної стабільності й піднесення добробуту населення. Фактично всім тим, що «звертає суспільство до загальнолюдських цінностей, соціального захисту і гуманітарних пріоритетів» [6].

На особливу увагу заслуговує вплив засобів масових комунікацій на усвідомлення й актуалізацію того чи іншого національного інтересу. Дослідження відомого німецького філософа В. Хьосле [7] довели, що часто засоби масової інформації формують штучні уявлення про потреби й суспільні інтереси, які ґрунтуються суто на комерційних зисках певних компаній.

При визначенні місця екологічної безпеки в системі національної безпеки держави (вищий рівень національного інтересу) важливий аспект цього методологічного завдання полягає у вивченні стратегічного планування екологічної політики та визначенні особливостей формування відповідних прогнозованих стратегій як складової цілісної системи всебічного гарантування національної безпеки держави на середню та віддалену перспективу.

Які ж принципи доцільно покласти в основу стратегічного планування політики екологічної безпеки?

1) Це, по-перше, принцип політичних пріоритетів екологічної діяльності (за аналогією із загальним принципом стратегічного планування, який формулюється як принцип єдності економіки і політики за пріоритету політики» [8]). Попри те, що справді політика є концентрованим вираженням економіки, коли йдеться про екологічну політику, розуміємо, що політична воля може забезпечити широкий поступ екологічних ініціатив.

2) Другий принцип стратегічного планування політики екологічної безпеки — принцип збалансування та взаємного доповнення національних та регіональних пріоритетів у розробці та впровадженні екологічної політики. Цей принцип реалізується системою державних замовлень на здійснення та впровадження екологічної політики та формування пріоритетів регіонального рівня через можливості залучити фінансування природоохоронних проектів на місцевому (обласному, районному, міському) рівні. Цей принцип є похідним від принципів регіональної політики вирівнювання, а саме — принципу системної збалансованості з урахуванням усіх видів державної підтримки регіону та гранично допустимої локалізації [9]. Прикладом може слугувати система державних субсидій і трансфертів, що спрямовуються на заходи з екологічної безпеки чи надання податкових або нефінансових пільг при залученні місцевих ресурсів на реалізацію проектів з підвищення екологічної безпеки.

3) Третім можна вважати принцип науково-технічного обґрунтування стратегічного планування політики екологічної безпеки, який реалізується з підвищенням рівня науково-технічних та дослідно-конструкторських робіт екологічного спрямування. Обов'язковим має бути постійний науково-технічний супровід проектів з екологічної безпеки. Кінцевий рівень реалізації цього принципу у практичній площині визначається відповідністю прийнятих рішень до рекомендацій науково-технічних фахівців та науковців. Так, кожна державна соціально-економічна програма вимагає ретельного наукового

обґрунтування та створення умов для постійного моніторингу її реалізації. Це, зокрема, відбито у настановах до Стратегічної оцінки навколишнього середовища (SEA), що використовується країнами Євросоюзу, США та Канади. Для України моніторинг державних програм у процесі їх виконання та після реалізації є нагальним та актуальним завданням інституційного рівня.

4) Четвертий принцип стратегічного планування політики екологічної безпеки — принцип громадського контролю. Він реалізується у залученні громадських активістів (через неприбуткові організації, ініціативні групи, окремих небайдужих громадян) та системи громадського почину до процесу планування, прийняття рішень та дій у сфері екологічної безпеки. Практично це може виявитися у створенні громадських рад та приймалень при регіональних відділеннях Мінекоресурсів, проведенні відкритих слухань, конференцій, семінарів, поширенні інформації з екологічних питань через ЗМІ тощо. Так, у Першій всеукраїнській конференції екологічної громадськості (грудень 2000 р.) брали участь представники понад 150 неурядових екологічних організацій [10], де критичний діалог між владою та громадськими активістами набув продуктивної конкретики, рішення та рекомендації конференції стосувались як загальних, так і локальних проблем поліпшення стану довкілля. Через два роки, на Національній конференції зі сталого розвитку (листопад 2002 р.) цей діалог став ще конструктивнішим та продемонстрував відчутний вплив громадських організацій на діяльність влади у сфері екологічної політики. Представники тридцяти восьми громадських організацій складають Громадську раду при Мінекоресурсів України.

Узагальнюючи вищенаведене, слід зазначити, що:

- екологічна безпека є органічною складовою національної безпеки держави, що відбито в офіційних документах та підтверджується логікою розвитку держави та суспільства і має забезпечуватися виваженою й ефективною державною політикою всіх рівнів;
- екологічна безпека як складова державної політики має внутрішню структуру, методологію та методику вивчення, певні умови реалізації —

нормативно-правове забезпечення формування і впровадження політики екологічної безпеки та стратегічне планування;

- стратегічне планування політики екологічної безпеки, на думку автора, має спиратися на принципи: політичних пріоритетів екологічної діяльності, збалансування та взаємного доповнення національних та регіональних пріоритетів, науково-технічного обґрунтування стратегічного планування, громадського контролю, що визначають ефективність стратегічного планування у цій сфері та перспективності екологічної політики держави загалом.

Діяльність щодо забезпечення екологічної безпеки як складової державної політики та об'єкта стратегічного планування є вагомим важелем сприяння демократизації суспільства та інтеграції держави до європейських структур.

Використані джерела:

1. *Губський Б. В.* Внутрішні і зовнішні фактори економічної безпеки України // Проблеми забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку України: матер. круглого столу (28 грудня 1999 р.) / Відп. ред. Пирожков С. І, Губський Б. В., Сухоруков А. І. - К.: НІУРВ, 2000. - С.17-18.
2. *Рогожина Н.* В поисках ответов на экологический вызов // Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - №9. - с.45.
3. *Стегній О. Г.* Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків. - К: Інститут соціології НАНУ, 2002.— 379 с., *Крисаченко В.С., Хилько М.І.* Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку - К.: Знання України, 2001. - 598с., *Хилько М. І.* Екологічна політика. - К.: Абрис, 1999. - 363с., *Яницький О. Н.* Экологическое движение в России. Критический анализ. - М., 1996. – 216 с. та ін.
4. *Качинський А. Б., Хміль Г. А.* Екологічна безпека України: аналіз, прогноз, оцінка та державна політика. - К: НІСД, 1997. - С.8.
5. *Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан та тенденції розвитку). - К.: Преса України, 2000. - С.60.
6. *Білобров Б.* Стратегія українського державотворення: соціальні пріоритети // Людина і політика. - 2000. - № 1. - С.5.
7. *Хёсле В.* Философия и экология. - М.: Наука, 1993. - С.130.
8. Стратегическое планирование / Под. ред. Уткина Э. А. - М.: Тандем, 1998. - С.44.
9. *Лексин В. Н., Швецов А. Н.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. - М.: УРСС, 2000. - С. 63.
10. *Коробко М.* Перша Всеукраїнська конференція екологічної громадськості: влада не спрацьовує з громадськістю для подолання екологічної кризи // Погляд громадськості: Екологічна політика в Україні. Матеріали Першої всеукраїнської конференції екологічної громадськості (Київ, 15-16 грудня 2000 р.). - К.: Інфотерра, 2001. - С. 277.